

Člověk jako součást stvoření v teologii Dumitru Staniloae (3. část)

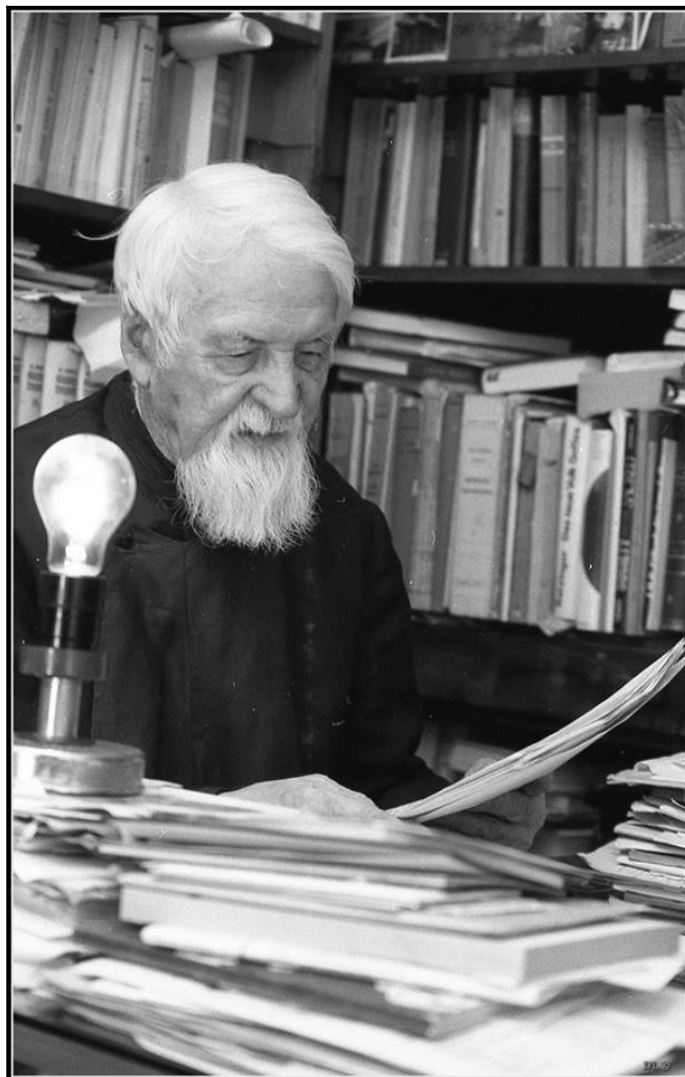
[První část.](#)

[Druhá část.](#)

4.2 Co je antropický princip?

Antropický princip vyjadřuje přesvědčení, že vesmír musí mít právě takové vlastnosti, které vedou ke vzniku inteligentního života (pozorovatele), případně že vznik inteligentního života je nutný, a poté co inteligentní život vznikl, nemůže zaniknout. Koncept antropického principu byl formulován v díle britského fyzika Johna Barrowa a matematika Franka Tiplera zvaném *The Anthropic Cosmological Principle*. Toto dílo vyšlo roku 1986 a vzbudilo okamžitý zájem veřejnosti a mnohé polemiky v médiích. Antropický princip stojí v protikladu k tzv. Koperníkovu principu¹ a vysvětluje skutečnost, že hodnoty fyzikálních konstant jsou v kritických rozmezech, často velmi úzkých, které umožňují vznik inteligentního pozorovatele. Vesmír je vyladěn tak, aby umožnil vznik života. (...)

„Vesmír má přesně takové parametry, aby vyhovoval člověku. Existuje-li více Vesmírů současně, žijeme právě v tom, kde se mohl vyvinout život našeho typu, a proto se nemůžeme divit, že parametry našeho Vesmíru jsou nastaveny tak, aby mohl vzniknout život. Nepatrná odchylka od hodnot základních konstant či jiných parametrů by znamenala vznik úplně jiného Vesmíru, kde by nemohl existovat život tak, jak ho známe.“²

J. Barrow a F. Tipler formulují tzv. slabý a silný antropický princip:

1) Slabý antropický princip: Vesmír má takové vlastnosti, že se v něm vyvinuly inteligentní bytosti.

2) Silný antropický princip: Vesmír má nutně takové vlastnosti, aby se v něm mohly vyvinout inteligentní bytosti. (...)

4.4 Účel a smysl vesmíru v díle Dumitru Stăniloae

Dumitru Stăniloae a jeho pohled na svět je slučitelný s pohledem moderní přírodní vědy na stvořenou realitu. Rumunský teolog přiznává přírodní vědě autonomii a souhlasí s vědeckým popisem světa. Tento postoj není tak úplně samozřejmý pro teology první poloviny 20. století, kdy na západě zaznívají nářky teologů a církevních představitelů nad ateistickým charakterem přírodní vědy. (...) Dumitru Stăniloae podobně přiznává přírodním vědám jejich autonomii a objevuje moderní jazyk přírodních věd jako vhodný pro popis teologického významu světa v díle spásy³.

Je nasnadě, že zejména silný antropický princip: „vesmír má nutně takové vlastnosti, aby se v něm mohly vyvinout inteligentní bytosti“, lze domyslet v kontextu nauky o stvoření takto: „cílem kosmogeneze je člověk“. Tato věta rezonuje v křesťanských posluchačích bezpochyby velmi výrazně – jedním z výrazů křesťanského pohledu na stvoření je přesvědčení, že člověk je vrchol, koruna stvoření, pro nějž existuje svět, který mu byl dán Bohem.

V teologii Dumitru Stăniloae jsou stvořené bytosti obdařeny smyslem, jsou člověkem spojovány v nesčetných kombinacích, které využívají princip darovanosti a tvárnosti. Ve stvořených věcech se projevují logoi, které jsou zamýšleny Bohem, a které jsou „rekapitulovány“ v Logu⁴. V díle rumunského teologa božský a lidský Logos (který je jiným názvem pro tajemství vtělení druhé božské osoby) proniká celým vesmírem a aktivuje potenciál zasetý ve stvořených bytostech. Protože ve stvoření existuje božská stopa, může stvoření odpovédět na volání Logu.

Cílem stvoření u Dumitru Stăniloae je participace na životě Trojice jako komunie. V životě Trojice nachází cíl a smysl celé stvoření, v čele s člověkem. Dumitru Stăniloae vnímá vesmír jako antropocentrický ve smyslu pochopení člověka jako cíle stvořitelského procesu. Bůh tvoří svět a člověka proto, aby mohl sdílet svou podstatu s jinými myslícími bytostmi, schopnými na komuniu Trojice participovat. Svět je stvořen pro člověka, v člověku nachází vesmír svůj telos, sebeuvědomění a smysl.

I když Dumitru Stăniloae koncept antropického principu nikde přímo nezmiňuje, celá teologická kosmologie tohoto autora implicitně pohled antropického principu v zásadě vyjadřuje a je s ním koherentní. V tomto rámci Dumitru Stăniloae vyslovuje antropický princip jazykem teologie. Zde se jak moderní fyzikální a filosofický diskurs, tak pohled rumunského teologa, dotýká náhledů Maxima Vyznavače na smysl existence vesmíru a jeho nauky o logoi a Logu. Dynamika vesmírného pohybu⁵ jak v synchronním, tak diachronním pohledu je pohybem účelným, s jasným záměrem vzniku člověka, ve kterém vesmír nachází sebeuvědomění a smysl. Pro Dumitru Stăniloae vznikem člověka tato dynamika nekončí, nýbrž je počátkem cesty stvoření k theosi, k nesmrtelnosti v životě Trojice. V tomto smyslu se chápání kosmogeneze u Dumitru Stăniloae blíží konceptu bodu Omega u Teilharda de Chardin.

Stvořený svět je u Dumitru Stăniloae sám o sobě zjevením Boha. Svět je teofanie, je transparentní pro světlo Boží⁶. Rumunskému teologovi je cizí odmítání přirozené teologie, které lze pozorovat např. u Bartha, jenž pokládá přirozené pokusy o nazření Tvůrce prostřednictvím stvořeného světa za liché. Dumitru Stăniloae považuje přirozený a zjevený řád za související, přičemž zjevený řád osvětluje a vysvětluje řád stvořený. Stăniloae poznamenává: *Učinili jsme rozdíl mezi nebem a zemí příliš absolutní a příliš výrazný. Je mezi nimi stálý přesah.*⁷

Stvořený svět přijímá jak Maxim Vyznavač, tak Stăniloae jako výchozí bod svých úvah, jako svět, který je neustálým odkazem a symbolem Boha. V tomto kontextu je antropický princip a jeho interpretace jako ukazatele od stvoření k příčině zcela v souladu s přístupem Dumitru Stăniloae.

Přestože např. silný antropický princip přímo nezmiňuje Boha jako Stvořitele, je v něm reference na Stvořitele obsažena implicitně, tedy jako odkaz na příčinu a původ stvořeného světa, který v člověku nabývá své inteligentní vyjádření a smysl. Antropický princip na straně fyziky a filosofie, podobně jako Stāniloae na straně teologie, dává člověka doprostřed stvoření, analogicky k jednotlivému svorníku klenby stvoření či jako centrální prvek mozaiky vitráže, kterým se celé dílo završuje a jemuž dává význam.

Nelze s jistotou říci, zda Stāniloae znal dílo Barrowa a Tiplera, kteří pojem antropického principu vnesli do diskursu o přírodních vědách. Lze však konstatovat, že v mnohém se jazyk Dumitru Stāniloae (a před ním především intuice Maxima Vyznavače) shoduje s aspiracemi, které do filosofického a teologického dialogu vnesla filosofická interpretace dějin vesmíru pod názvem antropický princip. Za jazykem a slovníkem rumunského teologa poznáváme naděje těch přírodních vědců, kteří odmítají chápat vesmír jako sterilní prostředí, v němž by člověk měl být pouhým neosobním pozorovatelem fyzikálních fenoménů. Svět je místem dialogu člověka s Bohem, kde racionalita, účelnost a transparence světa odkazuje na inteligenci a prozřetelnost Stvořitele⁸. V tomto smyslu je Dumitru Stāniloae spojencem těch přírodovědců, kteří ve stvoření zahlédli smysl celku, kterému teologie dává jméno Logos.

V textu dogmatické teologie *The Experience of God* představuje Dumitru Stāniloae svou vizi smíření patristických intuicí s vizí moderní přírodní vědy takto:

Pravoslavná teologie je teologií světa, která se vrací k tradici východních Otců a jejich vizi světa naplněného Bohem. Nejdůležitějším problémem pro teologii zítřka je smíření kosmické vize Otců s vizí, která vyrůstá z výsledků přírodních věd.... Člověk není jen pasivním pozorovatelem přírodních procesů, může tyto procesy utvářet aktivně. Na každém kroku si může člověk zvolit z nesčetných možností jak zkombinovat přírodní síly a substance a řídit jejich kauzální vztahy... Příroda se jeví jako extrémně tvárná a závislá na lidském duchu. Jde o pole, kde má lidská svoboda neohrazené možnosti komplexních a různorodých aktivit. Svět, který je dán člověku, není uzavřený, deterministický systém. Je to neustálá a stále se měnící výzva pro lidskou svobodu⁹.

5. Závěr

Dumitru Stāniloae ctí jak rozumovou tradici (snad vyplývající z latinského charakteru rumunské kultury), tak horizont tajemství, drahý východnímu křesťanskému pohledu. Pohled na Boha, Boží stvoření a na člověka u tohoto autora představuje rovnováhu mezi úžasem z harmonie a krásy, pramenící z pochopení Boží interakce se světem, a mezi přijetím horizontu tajemství, za kterým lidské pochopení umlká. Jak katafatický, tak apofatický aspekt a přístup k záležitostem Boha, kosmu a člověka nacházejí u rumunského teologa své místo.

Dílo Dumitru Stāniloae není lehké číst, pokud trváme na hierarchické struktuře textu, na premisách, postulátech a odvozených tezích. Snad by se s nadsázkou dalo říct, že zlatá zrna jedinečných pohledů rumunského teologa jsou přítomna v celém díle, jakoby rozeseta v mnohosti pohledů, vždy z poněkud odlišného úhlu. Stāniloae je teologem krásy, který je v srdci přesvědčen, že: „věčná radost znamená radovat se z krásy“¹⁰. Je básníkem teologie, jehož poetický styl se dotýká jak rozumu, tak srdce posluchače či čtenáře.

Kosmologie a antropologie u Dumitru Stāniloae je jednoznačně trinitární. Komunio lásky osob, které obsahuje aspekt identity a aspekt difference, je výchozím bodem celého pohledu na stvoření a člověka, odrážejícího dialogickou strukturu vnitřního života Trojice. Tak Stāniloae přistupuje k teologickému významu světla, prostoru, času nebo omezenosti stvoření - vždy v koherenci se strukturou imanentní Trojice.

Dumitru Stāniloae ve svém základním díle tematizuje mnohé další oblasti a naukové okruhy, které

jsem zde pro omezený prostor nemohl předložit. (...)

Která antropologická a kosmologická témata zpracovaná Dumitru Stăniloae rezonují v mysli původně vystudovaného fyzika, jenž měl příležitost dotknout se zlehka studia teologie? Je to především maximovské téma logoi - Logos, které mistrovským způsobem strukturuje smysl světa tím, že organicky zapojuje smysl níže hierarchických stvořených věcí do smyslu celku. Stvořené bytosti, člověk, andělé jsou u Stăniloae agregátem smyslu a niterného vědomí. Jednotlivá zacílení a poslání stvořených bytostí se skládají v hierarchické mozaice smyslu, až dosáhnou začlenění ve Smyslu všech věcí, v Logu, v Kristu.

Přestože tento koncept není původní - Stăniloae jej přebírá od Maxima Vyznavače - byl jsem pozitivně překvapen moderním jazykem a schopností rumunského teologa aplikovat tento kosmologický model na soudobé myšlení a chápání, koherentně s jazykem srozumitelným přírodovědně orientované mysli. Stăniloae má respekt a pokoru před stvořeným světem. Stvořený svět je zde pro nás, ovšem nikoliv vydán naší milosti či nemilosti - etický nárok důstojnosti „nerozumné“ přírody vyplývá z naší jednoty se stvořeným světem a v posledku ze stvořenosti jako člověka, tak přírody. Dynamický pohled Dumitru Stăniloae na dějiny světa připomínají v mnohém evolučně-teologický koncept Teilharda de Chardin, jehož texty jsem měl možnost zčásti poznat. Stăniloae není fixován na fundamentalistické koncepty stvoření v sedmi dnech, a není vyznavačem „Boha mezer“. Pohled rumunského teologa na stvoření sice nemá jako svůj leitmotiv evoluční dynamiku hmoty od bodu Alfa do bodu Omega, jako u Chardina, nicméně teologická dynamika trojúhelníku příroda - člověk - Bůh má svou časovou dimenzi, která vychází od bodu stvoření¹¹ a jejímž cílem je theose a vposledku kosmická liturgie, oslava Boha.

S kosmologií a antropologií bezpochyby souvisejí poslední věci člověka a světa: eschatologie: pojednání o smrti, o individuálním soudu, o konci světa, o posledním příchodu Krista, o vzkříšení těla, o všeobecném soudu a o věčném životě¹². Tato témata by přinejmenším dvojnásobila tuto práci a proto nebyla v mé práci dále zpracována.

Čím překvapuje Dumitru Stăniloae čtenáře jeho díla ve 21. století? Stăniloae je přesvědčen a to vášnivě, že pravoslavné křesťanství je optimální cestou pro zájemce o hlubokou teologii a autentický duchovní život. Snad to dává najevo příliš horlivě pro dnešního čtenáře (či studenta ekumenicky pojaté teologie). Nesmíme však zapomenout, že jeho možnosti cestovat a seznámit se s důležitými proudy soudobé protestantské a katolické teologie byly omezeny jak uzavřeností komunistického režimu, tak tradicí jeho mládí, kdy byl latinský neoscholastický vliv na pravoslavné studium teologie velmi výrazný a značně negativní¹³. Je přesvědčen o bohatství vlastní tradice, vstupuje v dialog se západní teologií¹⁴, ovšem bez náznaku povýšeného vlastnictví pravdy. Angelologické úvahy Dumitru Stăniloae vycházejí z pseudodionýsovských motivů andělských hierarchií. (...)

Dumitru Stăniloae je ve své vizi člověka, světa a jejich místa v Božím plánu schopen obsáhnout jak tradiční nauku a pohled na svět (stvoření, vtělení, Trojice, spása, theose, logoi - Logos), tak moderní pohledy a aspekty jednoty všeho stvoření v Božím plánu (například koherenci teologického pohledu na smysl všeho, který rezonuje s dnešním přírodovědeckým pochopením smyslu evoluce kosmu, formulovaný v hypotéze antropického principu). Vykoupení člověka u Stăniloae není izolovaným Božím aktem, nýbrž součástí mohutného pohybu transfigurace kosmu, celého stvoření. V tomto smyslu je v teologii Dumitru Stăniloae na konci dějin nikoliv moment soudu a rozdělení, nýbrž aspekt rekapitulace, spásy světa¹⁵ v paprscích světla z hory Tábor¹⁶.

Jsem vděčný za příležitost nahlédnout do teologického myšlení jednoho z nejvýznamnějších východoevropských pravoslavných myslitelů, který bezpochyby moderním způsobem začlenil dynamický charakter světa - jak ho zakoušíme a jak ho představuje moderní přírodní věda - do konceptu své teologické kosmologie a antropologie. Rád bych zakončil citátem z 1. dílu textu The

experience of God: Orthodox Dogmatic Theology¹⁷, který shrnuje nutnost pohybu světa a člověka směrem k Bohu jako finálnímu určení, pohybu, který je nám dán jako úkol, nezbytnost a smysl našeho bytí:

Svatý Maxim Vyznavač popisuje dynamiku výstupu světa těmito slovy: „Konečný cíl pohybujících se věcí je dosáhnout věčného, dobrého způsobu bytí, protože jejich počátek je v Bohu. On je dárce jejich existence a také tím, kdo dává dar dobré existence na konci.“¹⁸ Člověk nemůže být klidný, dokud nedosáhne trvalosti bytí ve věčnosti a ve štěstí plné existence. Blažený Augustin řekl: “*Inquietum est cor nostrum donec requiescat in te*”¹⁹.

Poznámky:

1 Koperníkův princip je kosmologická poučka, která konstatuje, že člověk (případně Země) nemá ve vesmíru žádné privilegované místo. Koperníkův princip byl výrazným odklonem od geocentrického modelu sluneční soustavy a znamenal revizi význačného postavení člověka ve starověkém modelu kosmu.

2 Antropický princip / P. Kulhánek: zdroj online <https://sites.google.com/site/prirodnifilosofie/antropicky-princip-1> ze dne 1.12.2014

3 *At the crossroads of contemporary cosmology and the patristic worldview: movement, rationality and purpose in Father Dumitru Stăniloae* / Doru Costache, St. Andrew's Greek Orthodox Theological College, Sydney 2013, str. 3

4 *At the crossroads of contemporary cosmology and the patristic worldview*, str. 155

5 Tedy počátek vesmíru, kosmogeneze, vznik atomů, molekul, organické hmoty, života a nakonec člověka.

6 *The gift of the world : an introduction to the theology of Dumitru Stăniloae* / Charles Miller, str. 27

7 *The gift of the world*, Arthur Miller, str. 28

8 *At the crossroads of contemporary cosmology and the patristic worldview* str. 160

9 *Theology and The Church* / Dumitru Stăniloae, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood NY, 1980, str. 224

10 *The experience of God: orthodox dogmatic theology. Vol. 6*, str. 171.

11 Stăniloae přímo užívá latinský termín *creation ex nihilo*. *The experience of God: orthodox dogmatic theology. Vol. 2*, str. 8

12 *The experience of God: orthodox dogmatic theology. Vol. 6*

13 Ivana Noble uvádí, že pravoslavné studium teologie probíhalo v latině, podle scholastických vzorů. Viz *Doctrine of creation within the theological project of Dumitru Stăniloae*, *Communio viatorum* č. 2, 2007, str. 207

14 tamtéž, str. XIV.

15 Byť nikoliv ve smyslu origenovské apokatastáze všeho a všech.

16 *The experience of God: orthodox dogmatic theology. Vol. 6, The Fulfillment of Creation* / Dumitru Stăniloae, Brookline, Mass. : Holy Cross Orthodox Press, 2013, str. 152

[17](#) *The experience of God: orthodox dogmatic theology, Vol. 1*, str. 12

[18](#) *Ambiguorum Liber, Maximus Confessor, Patrologia Graeca* 91.1073C

[19](#) Nepokojné je naše srdce, dokud nespočine v tobě.

Zdroj: getsemany.cz

Autor: Petr Miencil